

A KISEBBSÉGVÉDELEM ÚJ FELADATAI.

Az elszakított területek visszatérése új helyzetet teremtett a kisebbségi kérdés terén is.

Az országhatáron kívül maradt magyarság fokozottabb gondozásra és védelemre szorul már számbeli megfogyatkozása miatt is. De azért is, mert a határrevíziók, jóllehet korlátozottak voltak, a türelmetlenséget — legalább is pillanatnyilag — az utódállamokban maradt kisebbségekkel szemben megnövelték. E kisebbségek belső szervezkedésének és a magyar állam gondviselésének erősítése, valamint a Népszövetség letűntével ma már pápíron sem létező védőszervezet helyébe új rendszer kiépítése hivatott az erőteljesebb kisebbségvédelem megvalósítására.

A másik oldalon változott a helyzet a hazai kisebbségek szempontjából is. Magyarország a legnemzetibb államok egyikéből 20%-ig nemzetiségi állammá vált, tehát az ország minden ötödik lakosa kisebbségi sorsba jutott.

A kisebbségi sors a trianoni Magyarországon sem jelentett másodrendűséget. A nemzetiségek nálunk eddig is mintaszerű bánásmódban részesültek, a megnagyobbodott Magyarország pedig a legmesszebbmenő jogokat kívánja biztosítani a nemzetiségeknek, természetesen a tételesen szabályozott, megfelelő szervezettel ellenőrzött viszonyosság alapján. A kisebbségvédelem kölcsönösségen alapuló példaszerű megoldását követeli a *humánus*, s a modern állam ama rendeltetése is, hogy az emberi boldogság maximumát igyekezzék megvalósítani. Amint eltűnt a régebben ember és ember között oly nagy különbséget tevő rendiség és vallás deminutiv jelentősége, éppúgy a múlté kell, hogy váljék az a különbségtétel is, amely másodrangú állampolgárként kezelte az idegen nemzetiségűt. A szentistváni gondolat alapján álló Magyarország régen felemelkedett erre a magaslatra s észszerűen nem is képzelhető el, hogy a kisebbségek elnyomására törekedjenek oly államok, amelyeknek népéből más államokban is élnek nagyobb számban kisebbségek. Erre a belátásra el kell jutniuk a többi államoknak is, különösen a Dunamedencében, ahol lehetetlenség úgy megvonni az államhatárokat, hogy azok népi határvonalakkal essenek egybe.

Az országgyarapodással nemcsak a megnagyobbodott magyar állam, de állampolgárainak kötelességei is megnövekedtek. A nemzeti erők egybefogására ma fokozottabban van szükség. A visszacsatolt területek népe még nem talált egymásra s azt a magyarságot, amelyet kisebbségi sorsában idegen elnyomás ellen védelmeztünk, ma nem egyszer egymás ellen kell védelembé venni. Kelet lélekemelő, felejthetetlen visszatérését ne zavarja meg ünneprontás. Még tart a világegés, hatalmas léptekkel dübörög előre a történelem. Magyar és magyar fogja meg szorosabban egymás kezét, de fogja meg a kezét az ország más nemzeti-szerű polgárainak is s tekintse őket testvéreinek.

Folyóiratunk célkitűzését is ezekhez a gondolatokhoz igazítjuk. Eddig, amíg Magyarország kisebbségeinek száma jelentéktelen volt, de jóval nagyobb számú volt a határontúli magyarság, szinte kizárólagos feladatunk az elszakított magyar kisebbségek védelme volt. Ma az elszakított magyarság elhagyatottabb helyzetében szükséges még éberebb figyelése és védelme mellett folyóiratunk programja a Magyarországon élő kisebbségek kérdéseivel való beható foglalkozással bővül ki.

A ROMÁNIAI MAGYARSÁG JOGI HELYZETE A BÉCSI DÖNTÉS IDEJÉBEN.*)

Amikor 1940 augusztus 30-án a bécsi Belvedere palotában a tengelyhatalmak döntése a magyar—román határrevízió kérdésében megtörtént, a trianoni szerződés folytán Romániához csatolt magyarság életében is lezárult egy majdnem huszonnégy évig tartó, kisebbségi sorsban eltöltött korszak. A magyarság nagyobb része, közel egy millió magyar, visszakerült az anyaországba és többséggé lett, a kisebb rész, több mint félmilliónyi magyar, továbbra is megmaradt kisebbségnek Romániában. A Magyarországhoz csatolt magyarság végkép kikerült a román fennhatóság és a román törvények hatálya alól. De a Romániában maradt magyarság helyzete is lényeges változáson fog keresztül-menni, mivel sorsát a bécsi döntésből előreláthatóan új alapokon, a magyarországi románokkal való kölcsönösségnek megfelelően fogják rendezni.

A trianoni határok között élt romániai magyarság eddigi kisebbségi élete tehát mindenképpen a múlté s e két évtizedes magyar történelem határkövénel, a szükséges történelmi távlaton

*) A tanulmány szerzője, Miké Imre országgyűlési képviselő, az erdélyi magyarság egyik vezetője, korábban *Böloni István* néven írt folyóiratunkba.

innen, de a közelmúlt eleven emlékein keresztül tanulmányunk célja annak a törvényes és törvényen kívüli helyzetnek felvázolása, amiben a romániai magyarság a bécsi döntés idejében élt. A magyar—román határrevíziót történelmi és néprajzi szempontok mellett a romániai magyarság tarthatatlan helyzete tette szükségessé. E tanulmány a magyarság jogi helyzetét veszi kiinduló pontnak, de ezzel párhuzamosan az ettől meglehetősen távol álló tényleges helyzetre is igyekszik rámutatni. Mindezzel kettős célt kívánunk szolgálni. Egyrészt megmutatni a magyar múlt igazi arcát Romániában, másrészt tanulságokkal és irányelvekkel szolgálni Magyarországot új nemzetiségi politikájának.

A gyulafehérvári pontok és a párisi szerződés.

Amikor az erdélyi románok 1918 december elsején Gyulafehérváron kimondották Magyarország románlakta területeinek az Ókirálysággal való egyesülését, az egyesülési határozatok harmadik szakaszában az együttélő népek sorsára vonatkozóan is rendelkeztek. A gyulafehérvári határozat teljes nemzeti autonómiát ígért az itt élő népeknek, aminek keretében mindenki saját nyelvén, saját közigazgatással és saját kebeléből választott egyének útján kormányozza önmagát, a törvényhozásban és központi kormányban pedig a népesség számarányában nyer képviselést. E kisebbségi nemzeti önkormányzatot a teljes vallás-, sajtó-, gyülekezési és egyesületalakítási szabadság egészíti ki.

A gyulafehérvári pontokat a békekonferencián mint az önrendezés tényét könyvelték el s a trianoni szerződés megkötése előtt a nagyhatalmak Nagyrománia elismerésének előfeltételként, az ellenálló román kormányt ultimátummal külön kisebbségi szerződés aláírására kötelezték, ami 1919 december 9-én Párisban meg is történt. A Szövetséges és Társult főhatalmak (Amerikai Egyesült Államok, Anglia, Franciaország, Olaszország és Japán) és Románia között így létrejött egyezmény a következő jogokat biztosította a kisebbségi magyarságnak: az élet és szabadság védelme (2. §), a román állampolgársághoz való jog (2—7. §§), jogegyenlőség (8. §), iskolák és társadalmi intézmények fenntartása (9. §), magyar nyelvű állami iskolák és közsegélyhez való jog (10. §), végül a székely és szász közületek egyházi és iskolai önkormányzata (11. §).

A szerződés 12. szakasza szerint az ország faji, vallási vagy nyelvi kisebbségeihez tartozó személyeknek a szerződésben biztosított jogai nemzetközi érdekű kötelezettségek és e jogok a Nemzetek Szövetségének védelme alatt állanak. A népszövetségi tanács bármelyik tagjának joga van, hogy a Tanács figyelmét e kötelezettségek megsértésére, vagy a megsértés veszélyére felhívja. A később kialakult népszövetségi eljárás szerint maguk a kisebbségek is felhívhatják a szerződés megsértésére, illetve annak veszélyére a Népszövetség figyelmét, a panasz azonban

csak akkor kerül a Tanács elé, ha valamelyik tanácstag magáévá teszi azt, ami a romániai magyarság harmincnégy panasza közül csak három esetben fordult elő. Harmincegy esetben a panaszokat hármast és ötfős bizottságok tárgyalták le és vagy elfogadták a román kormány válaszát, vagy pedig kompromisszumos megoldást igyekeztek hozni. (Lásd: Dr. Mikó Imre: A romániai magyarság panaszai a Nemzetek Szövetsége előtt. „Hitel“ kiadás, Kolozsvár 1930).

Ügy a gyulafehérvári egyesülési határozat, mint a párisi kisebbségi egyezmény *alaptörvény* jellegével bír, mivel a gyulafehérvári határozatok világosan kimondják, hogy az új Románia az abban lefektetett alapelveken épül fel, a kisebbségi szerződés első szakasza pedig úgy intézkedik, hogy a szerződés 2—8. szakaszait Románia „alaptörvényekül ismeri el, amivel szemben semminemű törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz ellentmondásban és nem lesz hatályos“. Nagyrománia törvényhozása a gyulafehérvári határozatok közül csak az első, egyesülést kimondó szakaszt iktatta törvénybe 1920 január elsején, a párisi szerződést pedig egyszerű törvénnyel ratifikálta 1920 szeptember 26-án. Az 1923. évi alkotmány meghozatala alkalmával egyik alaptörvényt sem cikkelyezték be az alkotmányba. Ennélfogva a „lex posterior derogat priori“ elv alapján későbbi törvények sorozata hatálytalanította a kisebbségek alaptörvény jellegű, de csak egyszerű törvényerővel bíró jogait.

Két alkotmány.

Nagyrománia két alkotmánya, az 1923 március 29-i szabadelvű és az 1938 február 27-i rendi alkotmány közül tehát egyik sem ismeri el a kisebbségek gyulafehérvári és párisi szerzett jogait s ezek helyett bizonyos általános polgárjogokat riyilatkoztatnak ki, amelyek a kisebbségeket is érintik. A régi alkotmány ötödik szakasza a lelkiismereti és tanszabadságot, sajtó-, gyülekezés- és egyesülési, valamint minden törvény által meghatározott közszabadságot a román állampolgároknak „faji eredetre, nyelvre vagy vallásra való tekintet nélkül“ biztosítja (lásd még részletezve a 28. és 29. szakaszban). A hetedik szakasz kimondja, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlásának nem lehet akadálya a faji, nyelvi vagy vallási különbség, a nyolcadik a törvény előtti egyenlőséget és a közteherviselést terjeszti ki a kisebbségekre.

Az új alkotmány meghozatalakor kiadott királyi szózat egyenlő jogokat ígér „minden más fajú nemzetségnek, mely az egyesült Románia földjén évszázadok óta él“. Ez a kijelentés a régi alkotmánnyal szemben két újítást is tartalmaz. Az egyik az, hogy Romániában élő *őslakó* kisebbségekről beszél, s csak ezeknek biztosít egyenlő jogokat. A másik az, hogy nem „más mint román fajú vagy nyelvű állampolgárokról“ beszél, a kisebbségi szerződés és régi alkotmány mintájára, hanem *nemzetségekről*.

vagyis nemzetiségekről, tehát az őslakó magyarságot közjogi jog alanyának látszik elismerni. Az új alkotmány szövegébe azonban ez nem került be, legfeljebb a 27. szakaszban foglalt jogfosztásból lehet erre „a contrario“ következtetni. Ez ugyanis a régi alkotmány 8. szakaszával ellentétben azt a megszorítást tartalmazza, hogy a polgári és katonai közhivatalok elnyerésénél tekintettel kell lenni „a román nemzet többségi és államalkotó jellegére“. Ha tehát van többségi nemzet, akkor kisebbségi nemzetnek is kell lennie s a királyi szózat értelmében ilyen kisebbségi nemzetet elsősorban az őslakó kisebbségek alkothatnak. Ez a megkülönböztetés érvényesül az új alkotmány 67. szakaszában is, mely szerint miniszter csak az lehet, akinek legalább három nemzedék óta román elődei voltak. Ez azonban nem akadályozta meg II. Károly királyt abban, hogy amikor a Berlin—Róma tengelyhez közeledni akart, Hans Otto Roth-ot kisebbségi miniszternek nevezze ki, amit azonban a romániai németiség vezetője nem vállalt e4. Egyébként az új alkotmány a régi nyomán a kisebbségeknek is egyaránt biztosítja az emberi és állampolgári jogokat, bár azt, hogy e jogok fajra és vallásra való tekintet nélkül minden románt megilletnek, csak az állampolgári köteleességeknél (4. szakasz) és a törvény előtti egyenlőségnél hangsúlyozza (5. szakasz) s a többi jogoknál csak általában beszél románokról, akik alatt azonban alkotmányjogi értelemben román állampolgárok értendők.

A „kisebbségi statútum“.

A kisebbségeknek a román államban biztosított jogait az úgynevezett „kisebbségi statútum“ fejt ki részletesebben. A statútum az új alkotmány meghozatala után, rendeleti úton jött létre, olyan időben, amikor a kisebbségeknek az új alkotmányjogi rendszerbe való beillesztése esedékessé vált. Ennek előfeltételét igyekezett megteremteni a kormány, amikor a hivatalos lap 1938 május 4-i 101. számában rendelettvény jelent meg, mely a kultuszminisztérium kisebbségi ügyosztályát a miniszterelnökséghez helyezi át és főkormánybiztossági jelleggel ruházza fel. Ezzel a nemzetiségi kérdés gazdát kapott.

A statútum második és harmadik része a hivatalos lap 1933 augusztus 4-i 178. számában jelent meg. Második részének az előző törvény végrehajtási utasítása nevezhető, mely a kisebbségi főkormánybiztosság szervezetét és működésének technikai részét öleli fel. E szerint a kisebbségi főkormánybiztosság hatásköre a nemzetiségi kérdés minden vonatkozására kiterjed, de ezen a széles munkamezőn csak adatgyűjtő és ellenőrző hatásköre van. Közbeléphet ugyan a kisebbségekre vonatkozó törvények pontos végrehajtása érdekében, de javaslatokat az egyes minisztériumoknak csak a miniszterelnök útján tehet.

Kisebbségi főkormánybiztosnak Silviu Dragomir kolozsvári

egyetemi tanárt nevezte ki a király, aki később miniszteri rangot kapott, a főkormánybiztosság pedig Kisebbségi Minisztériumnak lépett elő. Dragomir ezt a tisztséget 1940 július 4-ig viselte, amikor a Tatarescu kormánnyal együtt távoznia kellett s helyébe Hans Otto Roth kapott kisebbségi miniszteri megbízást, aki azt nem vállalta el s utána a minisztérium gazdátlanul maradt és beszüntette működését.

A kisebbségi főkormánybiztosság működéséről szóló rendelet-törvény fentebb ismertetett végrehajtási utasítása azonban anyagi jogi rendelkezéseket is tartalmaz harmadik szakaszában három pontban és öt betű alatt, amelyek tulajdonképpen az alkotmány három cikkét és a párisi szerződés öt intézkedését ismétlik meg, továbbá a kultusz- és közoktatási törvények bizonyos paragrafusaira hivatkoznak. A kisebbségi jogokat azonban részleteiben a statútum harmadik része, egy ugyancsak a hivatalos lap augusztus 4-i számában megjelent 28 szakaszos, 1750. bis. számú *minisztertanácsi napló* tárgyalja.

A statútum gyengesége éppen abban áll, hogy az anyagi jogi intézkedések a végrehajtási utasításban és minisztertanácsi naplóban vannak lefektetve, már pedig a jogok főforrása a törvény s a végrehajtási utasítás csak annak alkalmazására vonatkozóan intézkedhet, a minisztertanácsi napló pedig a hatóságoknak adhat utasítást. A kisebbségi jogok tehát az alkotmányból kiszorultak és alaptörvény helyett egy minisztertanácsi naplóban húzódtak meg. De a másik főhibája a statútumnak az, hogy a kisebbségi jogok aránylag szűk területére szorítkozik. A nyelvhasználat, iskoláztatás, egyházi élet, közsegélyből való részesedés, közhivatalokban való képviselet, valamint egyes társadalmi és közművelődési szervezetek ügyét öleli fel a statútum s ugyanakkor nem intézkedik a magyarság számos nagy kérdésében.

1939 őszén a Tatarescu-kormány egy kisebbségi törvény megalkotásának tervét vetette fel, amiben szélesebb alapokon véglegesen rendezni akarta a kisebbségi kérdést. Sem a kisebbségi magyarság, sem a németiség politikai képviselete nem bízott azonban ebben a tervben, mely elsősorban a külföldnek szólott és közös ellenállásuk meghiúsította a javaslat törvényerőre emelkedését.

Az alábbiakban az egyes kisebbségi jogokat kívánjuk bemutatni, azokat is, amelyekre a statútum nem terjed ki, hivatkozással a fenti fő jogforrások mellett mindazokra a külön törvényekre, amelyek a romániai magyarság nemzeti életét meg meghatározták.

Az állampolgárság.

A Romániába szakadt magyarság legelső kérdése az új állampolgárság megszerzése volt. A gyulafehérvári határozatok megszövegezői előtt ez annyira természetes volt, hogy külön nem is foglalkoztak vele. A kisebbségi szerződés öt szakaszt szentel

az állampolgárság kérdésének (2—7. §§), és pontosan megszabja, hogy Románia állampolgároknak ismeri el jogérvényesen és minden alaktság nélkül mindazokat, akik a hozzácsatolt területen állandó lakhellyel bírnak, sőt azokat is, akik ott születtek, de a szerződés életbelépésekor távol voltak, majd megállapítja, hogy mindazok, akik Romániában születtek és akiket más állampolgárság nem illet meg, román állampolgároknak tekintetnek. Az állampolgársági törvény (.1924 február 23) 56. szakasza ezt oda módosította, hogy Erdély, Bánát, Kőrösvidék, Szatmár és Máramarosnak azok a lakói, akik 1918 december 1-én e terület valamelyik községében *illetőséggel* bírtak és nem optáltak idegen állampolgárságért, minden formáság nélkül román állampolgárrá válnak. Vagyis újabb követelést állít fel a törvény akkor, amikor nem elégszik meg az állandó lakhellyel, hanem az illetőség bizonyítását kéri, sőt az összeírást időponthoz köti és nem gondol azokra, akik saját vagy a hatóságok hibájából kimaradtak a névjegyzékből. Az első összeírás alkalmával valóban annyian nem jelentkeztek, főként vasutasok, iparosok és vándorkereskedők, hogy 1928-ban ismét határidőt kellett kitzúzni a kimaradottaknak a jelentkezésre, 1932-ben pedig újabb törvényt szavaztak meg, amelyik 1933 szeptember 1-ben állapítja meg a jelentkezés végső időpontját.

Az utóbbi években, amikor gazdasági és politikai okokból az idegeneket fokozott ellenőrzésnek vetették alá, kiderült, hogy még mindig többségi és kisebbségi százezrei hiányoznak az állampolgársági névjegyzékből. Az 1939 január 20-i új állampolgársági törvény megadta a lehetőséget a fajrománoknak arra, hogy egyszerű nyilatkozat alapján állampolgárságukat elismeressék. A kisebbségek számára azonban ezt nem biztosították, sőt a rendezetlen állampolgárságú nyugdíjasok fizetését beszüntették, a kimaradottakra idegen-illetéket róttak s a közhivatalokból elbocsátani kezdték őket.

Amikor a magyarság belépett a Nemzeti Újjászületés Frontjába, az egyik legelső követelés az állampolgársági kérdés rendezése volt. Erre irányult az 1939 július 27-i módosító törvény, mely a jelentkezés határidejét kitolta, de viszont fenntartotta az 1924. évi törvény sérelmes intézkedéseit, amennyiben a jelentkezőktől annak bizonyítását kérte, hogy 1918 december 1-én illetőségük volt Romániában vagy az ahhoz csatolt területeken.

A magyarság politikai képviselője egyik legjelentősebb sikerét érte el az 1939 október 20-i legújabb állampolgársági törvényvel, mely eltekint az illetőségtől és az egyesülés időpontjától s lehetővé teszi azt, hogy mindazok, akik 1918 december 1 és 1921 július 26 (a trianoni szerződés ratifikálása) között Romániában vagy az ahhoz csatolt területen *lakhellyel* bírtak, felvétethessék magukat az állampolgársági névjegyzékbe. Közel százezer magyar hontalannak nyílt meg a lehetősége 1940 február 1-ig (amit a törvény a jelentkezés végső határidejének jelöl meg) arra, hogy el-

nyerje a román állampolgárságot és az ezzel járó jogok teljességének birtokába lépjen.

A jelentkezők állampolgárságát az igazságügyminisztérium hagyja jóvá, ide terjesztettek fel az illetékes községi előljáróságok minden egyes kérést. A több százezer kérés torlódása miatt a minisztérium nem tudta idejében elintézni mindenki ügyét s közben ismét megvonták azoknak a nyugdíját és rengeteg újabb zaklatásnak tették ki azokat, akik a névjegyzékbe jelentkeztek, de akiknek az ügye még elintézés alatt áll.

Mindenesetre jellemző a román közigazgatásra, hogy az egyesülés után huszonnégy évvel még mindig százezrével vannak az országban többségi és kisebbségi polgárok, akik bár az ország területén születtek és mindig itt éltek, nem szerepelnek az állampolgársági névjegyzékben

A nyelvhasználat.

A kisebbségek féltve őrzött joga a szabad nyelvhasználat, mivel a nyelvi különbség az, ami népet néptől legszembetűnőbben elválaszt s nemcsak a többségi, hanem még inkább a kisebbségi nemzet nyelvében él. A magyar nemzetiségi törvény (1868:XLIV. törvénycikk) teljes szabadelvűséggel biztosította a kisebbségi nyelvek használatát a törvényhatóságoknál, bíróságok előtt, az egyházi életben és közigazgatásban. E törvényt az erdélyi kormányzótanács első dekrétumával, a többi magyar törvénnyel együtt, mutatis mutandis életben hagyta s ezt mind a két alkotmány el is ismerte. Gkakorlatilag azonban a magyar nyelvtörvény már régóta nem nyer alkalmazást és új törvények sorozata legtöbb intézkedését jogilag is hatályon kívül helyezte.

A nyelvhasználatot román uralom alatt első ízben a kisebbségi státútum igyekezett részletesen szabályozni. A kisebbségi főkormánybiztosság működési szabályzata a következő alapelveket fektette le. A kisebbségi román állampolgárok anyanyelvüket szabadon használhatják vallási ügyekben, sajtóban, személyes és kereskedelmi érintkezésben, valamint a törvény értelmében engedélyezett gyűléseiken az illetékes hatóságok által jóváhagyott alapszabályaik értelmében. Hasonlóképpen megfelelő könnyítéseket fognak tenni, hogy a bírói fórumok előtt is használhassák anyanyelvüket.

Ehhez az augusztus 4-i minisztertanácsi naplónak nyolc cikke kapcsolódik, amelyek a kisebbségi nyelvhasználatot a községi tanácsokban, a községi előljáróságokhoz intézett folyamodványokban, a sajtóban, anyakönyvekben, címtáblákon és hivatalokban szabályozzák.

A községi tanácsok bármelyik kisebbségi tagja a tanácsülésen anyanyelvén szólalhat fel, a jegyzőkönyvet azonban román nyelven vezetik (13. szakasz). Ezt az 1938 augusztus 14-i új közigazgatási törvény 41. szakasza oda módosította, hogy csak a

kisebbségi többségű községekben lehet kisebbségi nyelven felszólalni, amikor is a felszólalást románra kell fordítani. Mindkét rendelkezés általában beszél községi tanácsokról, ezalatt pedig falusi és városi községi tanács egyaránt értendő, ami némi haladást jelentett a régi közigazgatási törvényhez képest, mely csak a falusi községi tanácsokban engedte meg a kisebbségi nyelvhasználatot, igaz viszont, hogy tekintet nélkül a község etnikai összetételére. E rendelkezések végrehajtására azonban nem került sor, mivel a választott községi tanácsokat már 1936—38-ban mind felszabták s helyükbe előbb románokból álló időközi bizottságokat neveztek ki, később pedig ezek helyett a szintén kinevezett bíró, illetve polgármester vette át teljhatalommal a községi közigazgatást.

A románul nem tudó kisebbségi polgárok a községi előjáró-sághoz anyanyelvükön is nyújthatnak be kéréseket a statútum szerint, amelyekhez azonban hitelesített román fordítás mellékelendő (14. szakasz). Ez az intézkedés az új közigazgatási törvény javaslatában is benne volt, a végleges szövegbe azonban nem került be, már pedig hasonló kérdéseket elsősorban a közigazgatási törvény hivatott szabályozni. Egyébként a rendelkezés teljesen illuzórikus, mivel a kérdések hiteles fordításának elkészítése legalább annyiba kerül, mintha egyenesen románul íratnák meg valakivel s ezért ezt a „jogot“ senki sem vette igénybe.

Megnyugvást keltett a statútumnak az az intézkedése, hogy a lapok címlapján a megjelenési hely az illető kisebbség nyelvén is feltüntethető, a szövegben pedig kisebbségi helységnevek is használhatók (18. szakasz). Több éves szünet után a magyar helység, megye és tartományi elnevezések ismét megjelentek a sajtóban. Sajnos azonban ezt a rendelkezést sem hajtották egyöntetűen végre és időközben többször ismét eltiltották a magyar helységnevek használatát, egyes helyeken pedig a címekben mindvégig csak románul, a cikkek keltezésénél pedig csak két nyelven lehetett a helységneveket feltüntetni.

Régi szükség volt annak is a kimondása, hogy a családneveket eredeti helyesírással kell írni (19. szakasz). Ennek ellenére, főként a katonaságnál, tovább divatozott a családnevek elírása.

Miután az egész országban minden magyar és kétnyelvű címtáblát átfestettek kizárólag román nyelvűre, a statútum megengedte, hogy a jövőben a kereskedelmi cégtáblákon a román felírás mellett és azzal egyenlő betűkkel és terjedelemben magyar felírás is használható (25. szakasz). Ezt az új közigazgatási törvényhez mellékelte illeték-táblázat a szabadfoglalkozásúakra is kiterjeszti, amennyiben mindenféle címtábla után, ha az román és más nyelven íródott, egyszeres községi illeték fizetendő, ha pedig csak idegen nyelven, akkor az illeték az előbbinek nyolcszorosa. Nagyon kevesen voltak, akik címtáblájukat ismét átfestették kétnyelvűre és még kevesebben, akik nyolcszoros adó mellett magyar címtáblákat készítettek.

A kisebbségi szerződés nyomán a bíróságok előtti nyelvhasználat akkor engedhető meg, ha a kisebbségi fél ügyvéd nélkül jelenik meg. Máskülönben a bíróságok külön tolmácsról gondoskodnak (22. szakasz), arra vonatkozóan azonban nem történt intézkedés, hogy ki fogja fizetni a tolmácsot? A gyakorlatban, ha a bíró vagy jegyző magyarul tudott, magyarul hallgatta ki a felet, ha nem, akkor valamelyik jelenlevő ügyvédet kérték fel a tolmácsolásra, vagy egy idegen személyt, akit előzőleg megeskettek.

A hivatalos levelezés az állam nyelvén történik (15. szakasz), a kisebbségi községek hivatalnokainak azonban ismerniök kell az illető kisebbség nyelvét (16. szakasz). Ezt a rendelkezést sem vették tekintetbe a hivatali kinevezéseknél, sőt az utóbbi két év alatt tömegesen helyeztek át az Ókirályságba, Besszarábiába és Dobrudzsába magyar köztisztviselőket s helyükbe onnan hoztak románokat, akik a magyar közönséggel nem tudták megértetni magukat. A közhivatalokból a magyarság képviselőinek állandó sürgetése ellenére sem tűntek el a „vorbiti numai romäneste“ (beszéljünk kizárólag románul) felírású táblák.

Az egyházak.

A romániai magyarság legrégebb és legkipróbáltabb közösségi szervei az egyházak. Az 1928 április 22-i kultusztörvény történelmi egyháznak ismeri el a római katolikus, református, evangélikus és unitárius egyházakat is. A római katolikus egyház a konkordátummal új szervezetet nyert s a túlnyomó részben magyar többségű gyulafehérvári és nagyváradai püspökségeket a vegyes nemzetiségű temesvári püspökséggel együtt a Bukarestben felállított érsekséghez csatolták. A magyar egyházak közül legnagyobb lélekszámú erdélyi református püspökség mellett csak 1939 november 22-én került sor a Nagyváradon székelő és a Magyarországtól leszakított Királyhágón túli református egyház törvényes elismerésére. A szebeni evangélikus püspökség mellett a magyar lutheránusok a hatalomváltás után szintén külön egyházat szerveztek. Ennek elismerése is csak a magyarságnak a Frontba való belépése után történt meg, az aradi evangélikus szuperintendencia létesítéséről szóló 1940 március 3-i rendelet-törvény útján.

Ami a kisebbségi egyházak közjogi helyzetét illeti, az új alkotmány is átvette a réginek azt az intézkedését, hogy az ortodox és görögkatolikus egyházak román egyházak s az előbbi uralkodó egyház az államban, az utóbbiaknak pedig elsőbbsége van a többi egyházzal szemben (19. szakasz). Ennek gyakorlati következménye például az, hogy a nemzeti egyházak minden püspöke jogszerinti szenátor, míg a kisebbségek közül csak azok, akiknek kétszázezernél több hívük van. Így csak az erdélyi református püspök jogszerinti szenátor, míg a gyulafehérvári római katolikus

és az unitárius püspököt II. Károly király 1939 júniusában kilenc évre szintén szenátornak nevezte ki.

Ugyancsak szembeötlő az, hogy a két nemzeti egyház lelkészei nagyobb államsegélyt kaptak, mint a kisebbségek, akik közül főként a református és unitárius lelkészek voltak megrövidítve. Az 1938 augusztus 4-i minisztertanácsi napló 11. szakasza, mely szerint a lelkészek államsegélyét felekezeti különbség nélkül ugyanazon fokozatok szerint fogják megállapítani, csak az 1940/41. évi költségvetésben valósult meg. Ez tizenkét és félmillió lejt vett fel a magyar lelkészek államsegélyének (kongrua) pótlására s most már a kisebbségi magyar lelkészek maguk között egyenlő államsegélyt kapnak. A többségi és kisebbségi lelkészek államsegélye közötti kiáltó ellentét annál méltánytalanabb volt, mivel a magyar egyházak ingatlan vagyonának nagy részét kisorsították, ugyanakkor pedig magyar egyházak nem kaptak az agrárreform során a román egyházközségekhez hasonlóan földet és házhelyet. Egyházaink központi tisztviselőinek államsegélye is messze a többségi egyházak tisztviselőinek fizetése mögött maradt s így egy római katolikus kanonok vagy protestáns egyházi tanácsos annyi államsegélyt kapott, mint a román egyházaknál az irodaigazgató. A magyar teológiák tanárainak az állam egyetemi előadónak (conferentiar) megfelelő fizetést adott.

Az új alkotmány növelni igyekezett az egyházak jelentőségét, erre vall a kötelező egyházi esküvő bevezetése is (20. szakasz). A statútum közigazgatási intézkedésekkel igyekezett a kisebbségi egyházak lelkészeinek működését megkönnyíteni. Nevezetesen, a közigazgatási hatóságok a történelmi kisebbségi egyházak képviselőinek kötelesek tiszteletben tartani azt a jogát, hogy önkormányzati úton vezessék és oldják meg egyházi, pénzügyi, alapítványi kérdéseiket szervezeti szabályzataik szerint, amennyiben azok nem állanak ellentétben a közrendi törvényekkel (9. szakasz). A közigazgatási hatóságok nem avatkozhatnak be a jövőben az Istentisztelet kérdéseibe (10. szakasz). Ezek a rendelkezések azonban sohasem mentek át a gyakorlatba. A kormányzat nem tudta, vagy nem akarta megakadályozni a helyi hatóságok és főként a csendőrség basáskodását a magyar lelkészekre. Főként az utóbbi két év alatt napirenden volt a lelkészek letartóztatása, meghurcolása, testi bántalmazása, elzárása, amit ha panasz tárgyává tettek, a helyi kiskirályok még erősebb retorziókhoz folyamodtak, a minisztérium pedig mosta kezeit.

Az iskolák.

A kisebbségi statútum megjelenése óta megindult az oktatásügy reformja, előbb Calinescu, majd Petre Andrei minisztersége alatt, amit általános kormányzati szempontok, a közoktatásügynek az új alkotmány szellemében való átszervezése tett szükségessé. Ezzel kapcsolatban azonban a kisebbségi oktatásügy hely-

zete is sok tekintetben megváltozott. Új törvény szabályozta az elemi oktatást és tanítóképzőket (1939 május 27), valamint az elméleti középfokú oktatást (1939 november 4). A szakmai oktatási törvény az addig különböző minisztériumok hatáskörébe tartozó mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és háztartási iskolákat a nemzetnevelési minisztérium keretében egyesíti (1940 április 24), a fiú-ipari oktatási törvény pedig az inas, mester és különböző technikai iskolákat szabályozza (1940 április 24). Átdolgozás alatt állott még a főiskolai és minket legközelebb érintő magánoktatási törvény is.

Az 1925 december 22-i magánoktatási törvény, aminek már a javaslata ellen panasszal éltek a magyar egyházak a Nemzetek Szövetségéhez, még a régi liberális elvek alapján az egyházak iskoláit *magániskoláknak* minősíti, hasonlóan azokhoz a magánosok által fenntartott iskolákhoz (Montessori-ovodák stb.), amelyek üzleti célt szolgálnak. Ez az intézkedés súlyosan érintette a hatalomváltás után a magyar egyházakat, amelyek ősi, felekezeti iskolákat tartottak fenn. Mivel a régi elemi és középfokú oktatási törvények, éppen úgy mint az újak, lehetővé tették azt, hogy magyar állami iskolák és tagozatok létesüljenek, megindult a versengés főként a népoktatás terén az állami és felekezeti iskolák között. A harc egyenlőtlen volt, mivel a kormány a legkülönbözőbb ürügyekkel igyekezett megszüntetni a felekezeti iskolákat, az államiakat pedig színmagyar vidékeken is a lakosság pótdójából ezrével építtette fel. Ezekben az állami iskolákban eleinte tanítottak egy-két órát magyarul, lassan azonban átalakultak kizárólag román tannyelvű iskolává, amit nagyban elősegített az úgynevezett kultúrzóna felállítása. A kultúrzónás megyékben, amik közé a székely megyék is tartoznak, a más megyéből származó, legnagyobb részben ókirályságbeli román tanítók nagyobb fizetést és a legkülönbözőbb kedvezményeket kapták azért, hogy ott meglepedjenek és visszaramánosítsák azokat a székelyeket, akikről azt tanították, hogy román ősöktől származnak. A székelyek visszaramanosításának költségét is a szegény néppel fizettette meg Angheliescu óta a román kormányzat.

Az állam« iskolák nem jelentettek volna nagyobb veszélyt, ha a szabad iskolaválasztás alkotmányos biztosítéka a gyakorlatban is érvényesült volna. E helyett az 1924. évi régi elemi oktatási törvény 8. szakasza kimondotta, hogy azok a román állampolgárok, akik anyanyelvüket elfelejtették, kötelesek gyermekeiket kizárólag román előadási nyelvű iskolába járatni. Az ily módon gyakorolt névelemzésekkel kapcsolatos sérelmekről visszhangzott tizennégy éven át a román parlament és a Népszövetség. Csak 1938-ban mondotta ki a kisebbségi jogokat biztosító minisztertanácsi napló 5. szakasza, hogy „a gyermek neveléséért törvényesen felelős személyek (apa, anya vagy gyám) egyedül jogosultak a gyermek etnikai hovatartozásának megállapítására és beírásthatják őt a felekezeti iskolába, állami iskolába vagy bármely

más felekezet iskolájába“. A minisztérium azonban ezután is akadályt gördített görögkatolikus vallású magyar szülők gyermekeinek magyar felekezeti iskolába, vagy magyar nemzetiségű tanulóknak nyelvtanulás céljából német felekezeti iskolába való beiratása elé. Az 1939. évi állami elemi oktatási törvény törölte az ominózus 8. szakaszt, ugyanakkor azonban a tanulók létszámát az egyes osztályokban negyvenre szállította le, mivel pedig párhuzamos osztályok felállítása hosszadalmas eljárásba kerül, a létszámon felüli tanulók kénytelenek átmenni az állami iskolába. Amit a törvény az egyik zsebünkbe adott, azt a másikból kivette.

A felekezeti iskolák tannyelvét az iskolafenntartó határozza meg, a román nyelvet, történelmet, földrajzot azonban a magánoktatási törvény szerint csak románul szabad előadni s a román előadási nyelvet önkényesen még az alkotmánytanra is kiterjesztették. Így még a felekezeti iskolák is a gyakorlatban kétnyelvűek lettek, noha a kisebbségi egyezmény még a magyar nyelvű állami iskoláknál is csak annyit köt ki, hogy a román *nyelvet* tantárgy-ként kell tanítani.

A nyilvánossági joggal rendelkező felekezeti iskolák tanulói saját tanáraik előtt vizsgázhatnak és az iskolától érvényes bizonyítványokat nyerhetnek. A nyilvánossági jog megadása azonban nagyon hosszadalmas s a minisztérium bármikor megvonhatja azt. Ilyenkor pedig a tanulóknak állami bizottság előtt kell osztály vizsgát tenniük, ami minden egyébtől eltekintve tetemes anyagi megterheltetés a szülőknek.

Az érettséginek megfelelő bakkalaureátusi vizsgát az 1925. évi törvény értelmében csak állami bizottság előtt lehet tenni. Mivel ezek a bizottságok igen gyakran még a gimnáziumban magyarul tanult tárgyakból is románul kérdeznek, a magyar jelöllek bukási aránya katasztrofális volt és az értelmiségi osztály utánpótlása emiatt megállítható. Ezért vált szükségessé a státutum nyolcadik szakaszának az az intézkedése, hogy a bizottságok a magyarul tanult tárgyakból csak magyarul kérdezhetnek s e célból magyarul tudó tanárokat fognak a bizottságba kinevezni, amit csak 1940-ben, két hónappal a bécsi döntés előtt hajtottak végre.

Az 1940. évi szakmai oktatási törvények parlamenti tárgyalásain sikerült a magyarság képviselőinek annyit elérni, hogy az eredeti javaslattól eltérően az egyházak is tarthatnak fenn szakmai iskolákat, mint ahogy az utóbbi években a három magyar egyház kereskedelmi, földműves- és tanonciskolákat létesített.

Az egyetemi oktatási törvények az egyetemet állami intézménynek nyilvánítják s így sohasem kerülhetett sor magyar egyetem vagy fakultás felállítására. Csak a kolozsvári egyetemen volt egyetlen katedra a magyar nyelv és irodalom számára, amit Kristóf György dr. töltött be. Mint magyarnyelvű főiskola működött azonban a gyulafehérvári római katolikus és a kolozsvári református és unitárius teológiai akadémia.

A közsegélyhez való jogunkat

a kisebbségi szerződés és státútum egyaránt elismerte. Az egyházak államsegélyéről fennebb beszéltünk, a magyar felekezeti elemi iskolák 1939 április óta évi húszmillió lej államsegélyben részesülnek. A felekezeti középiskolai tanároknak azonban nem adott segélyt az állam s így ezek félannyi fizetést sem kapnak, mint az állami tanárok.

A közsegély másik formája a községi segélyezés, ami oly módon történt, hogy a községi költségvetés 14%-át kellett közművelődési célokra fordítani, amiből helyenként a magyar iskolák is részesültek. Az 1938. évi közigazgatási törvény szerint a községnek kell fedeznie az iskolák anyagi szükségleteit s azóta a belügy- és nemzetnevelési minisztérium több rendeletben hívta fel a községi előljáráásokat e törvényes rendelkezések betartására.

A tisztviselők és alkalmazottak.

A világháborút követő hatalomváltás után a román kormányzat egyik legelső intézkedése az volt, hogy elbocsátotta állásukból azokat a magyar köztisztviselőket, akik a trianoni szerződés aláírása és ratifikálása előtt nem voltak hajlandók letenni a román államnak a hűségesküt. Ezek állás nélkül maradvá jórészt repatriáltak, az ittmaradottak pedig tíz évig nyomorogtak, amíg az 1929 augusztus 20-i Boila-féle törvény kimondta, hogy az esküt nem tett köztisztviselők megkaphatják a szolgálatuk elhagyásakor érvényes törvények szerint nekik járó nyugdíjat, amennyiben nem optáltak idegen állampolgárságért, elnyerték a román állampolgárságot, az országban laknak és záros határidőn belül letesszik a hűségesküt. Sok volt magyar köztisztviselő kapta így meg a nyugdíját, egyes kategóriák helyzete azonban a mai napig függőben maradt. Így egy-két kivételtől eltekintve nem kapták meg nyugdíjukat a volt magyar csendőrök, akik magyar uralom alatt a belügyminisztérium alá tartoztak, a román törvények azonban a csendőrt katonának tekintik és nem adnak nyugdíjat olyan katonának, aki Románia ellen harcolt. Tizenegy évig labdázott az általános és a vasúti nyugdíjpénztár az alacsonyabb fokozatú magyar vasutasokkal (váltókezelő, pályafelügyelő stb.), mivel a bíróság nem tudta eldönteni, hogy a két intézmény közül melyik illetékes nyugdíjuk megadására. Sok magyar hadirokkant sem kapta meg nyugdíját, vagy megvonták tőle azt határnapok elmulasztása, vagy meggyógyulás címén.

Az annakidején esküt tett vagy később alkalmazott magyar köztisztviselőket nyelvvizsga címén rostálták meg évek hosszú során át. Már az erdélyi kormányzótanács határidőt adott a magyar köztisztviselőknek a román nyelv elsajátítására. Az első nyelvvizsgák elég kedvező eredménnyel is jártak, a gazdasági válság óta azonban a leépítéseket a kisebbségeken kezdték, akiknek el-

bocsátására a nyelvvizsga volt a legjobb eszköz. A semmítőszék kimondta, hogy a nyelvtudás állandó tulajdonság, amit bármikor felül lehet vizsgálni, tehát a köztisztviselőt, ha egyszer már sikerrel is tett le nyelvvizsgát, újból elő lehet állítani, noha kétségtelen, hogy a köztisztviselő szolgálata közben nem felejthet el, legfeljebb még jobban megtanulhat románul. Ezrével bocsátották el ezzel az ürüggyel állásukból a magyar köztisztviselőket, akik nyugdíjat a törvény szerint csak 57 éves koruk elérése után kaphatnak és csak akkor, ha leszolgálták elbocsátásuk előtt a nyugdíjra jogosító, legalább tíz évet. Ez volt a magyar köztisztviselőkre mért második nagy csapás, ami proletárrá tette a magyar középosztály egyik jelentékeny rétegét.

Az új alkotmány 27. szakasza már nyíltan kimondja, hogy a közhivatalok és tisztségek betöltésénél tekintettel kell lenni a román nemzet többségi és államalkotó jellegére. Amikor a magyar közalkalmazottak legnagyobb részét nyelvvizsga folytán kitétek állásukból, az új alkotmány pedig az utánpótlás elé is gátat emelt, akkor jött az 1938 augusztus 4-i napló azzal az elkésett intézkedéssel, hogy a román állami iskolában végzett köztisztviselők nem állíthatók nyelvvizsgára s ugyancsak mentesülnek e vizsga alól azok is, akik egyízben sikerrel tettek le már egy ilyen vizsgát (20. szakasz).

A magyar tisztviselői kar tehát a magánvállalatok felé özönlött, ahol elhelyezkedése elé eleinte nem emeltek akadályokat. A gazdasági válság és az antirevizionista hullám azonban az 1934. július 16-i, a román személyzetnek a vállalatokban való alkalmazásáról szóló törvényhez vezetett, mely súlyos szankciók terhe mellett kimondta, hogy a gazdasági, ipari, kereskedelmi és más vállalatoknál a személyzet nyolcvan százalékának és az igazgatóság ötven százalékának románnak kell lennie s a fennmaradó húsz százalék keretében is lehetőleg olyan idegenek alkalmazandók, akiknek román feleségük és gyermekük van. Román alatt alkotmányjogi értelemben román állampolgárok értendők. A gyakorlatban azonban a magánvállalatoktól nyolcvan százalék fajromán alkalmazását kezdték követelni s így egyrészt sine curákat teremtettek díszrománok számára, másrészt a magyar közép- és munkásosztályt ismét újabb munkaterületről szorították ki. E törvény legkegyetlenebb végrehajtója Pop Valér kereskedelmi miniszter, a Turnu Severin-i román tárgyalóbizottság elnöke volt, akinek ez ügyben kiadott körlevelét a Magyar Pártnak a Népszövetségnél tett panaszára kénytelen volt visszavonni a román kormány.

Képviselő a közigazgatásban.

A többször idézett minisztertanácsi napló kimondja, hogy azokban a községekben, ahol etnikai, nyelvi vagy vallási kisebbségek jelentős arányban laknak, a bírót vagy annak helyettesét közülük fogják kinevezni (17. szakasz), amit a közigazgatási tör-

vény úgy határoz meg pontosabban, hogy „azokban a községekben, ahol a lakosság *többsége* valamely etnikai kisebbséghez tartozik, a bírót annak kebeléből fogják kinevezni.“ (41. szakasz). Magyar falusbírói és polgármesteri vagy alpolgármesteri kinevezések történtek is szórványosan, sajnos azonban a magyarság vezetőinek megkérdezése nélkül s így gyakran olyan magyarok jutottak a község élére, akik nem feleltek meg a nemzethűségi követelményeknek.

A közigazgatási törvény azt is kimondja, hogy a nem görög keleti többségű községek tanácsában az ortodox lelkész mellett a legnagyobb egyházközség lelkésze is hivatalból tag s ugyanez áll a városokra is, csak hogy az előzőknél a hivatalbóli tagoknak csak tanácskozó, míg az utóbbiaknál szavazati joguk is van (25. és 26. szakasz). Ezt az intézkedést sem hajtották azonban végre, mivel községi tanácsok az utóbbi évek alatt nem működtek.

A kisebbségi minisztertanácsi napló a „történelmi kisebbségeknek“ képviselőket ígér a kereskedelmi és iparkamarákban, mezőgazdasági és munkakamarákban (23. szakasz), mégis e szakmai testületek vezetőségébe csak fehér hollóként neveztek ki magyarokat.

Gazdasági téren

nem tudunk törvényszakaszokat idézni annak bizonyítására, hogy a kormányzat milyen tervszerűen igyekezett a kisebbségi magyarságot gazdaságilag aláásni. Megindult ez a folyamat az agrárreform sérelmes végrehajtásával, amikor nemcsak a magyar középbirtokos réteg alól húzták ki a földet (mivel Erdélyben latifundiumok nem voltak), hanem a magyar egyházak és intézmények létalapját képező ingatlanokat sajátították ki s ugyanakkor a román egyházközségek mintájára nem adtak földet a magyar egyházközségeknek. A magyar falusi réteg egyrésze földhöz jutott ugyan, de nem tudván megművelni azt, úgy mint a román parasztok, túladott rajta és visszaesett földmunkás sorba. A magyar birtokvásárlások megakadályozására viszont az állam magának tartotta fenn az ötven holdon felüli ingatlanokra az elővételi jogot az erdélyi agrárreform törvény 47. szakasza értelmében, amit az 1937 március 29-én megjelent „értelmező“ törvény visszamenőlegesen szélesen kiterjesztett.

Folytathatnék a felsorolást az adópolitikával, amely szintén arra irányult, hogy a magyar egzisztenciák ne tudjanak bizonyos életszinten felül emelkedni, ugyanakkor, amikor törvényes és törvényen kívüli eszközökkel a román elemnek minden könnyítést megadtak. Kétségtelen tény, hogy ha egy állam minden nemzeti kívánságát teljesítené is kisebbségi polgárainak, akkor is céltudatos adópolitikával anyagilag teljesen tönkre tudná tenni a kisebbségi polgárokat, a nélkül, hogy a kisebbségek tételes jogát a legkisebb mértékben is érintené.

A magyar intézmények

közül a kisebbségi státútum névszerint csak az Erdélyi Múzeum Egyesületet, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesületet, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumot és a marosvásárhelyi Teleki könyvtárat említi meg, amelyek helyzetének méltányos rendezését, illetve szabad működését Ígéri. A két utóbbi intézmény jogi helyzete nem vitás.

Az *Erdélyi Múzeum Egyesület*, gróf Mikó Imre egyik nagyszerű alkotása, gyűjteményeit, könyvtárát és levéltárát a kolozsvári tudományegyetemnek adta bérbe még magyar uralom alatt s mivel az egyetem igényt támasztott e nagyértékű kulturkincsekre, tárgyalások indultak meg, hogy miként lehetne az egyesületet kártalanítani. Az Erdélyi Múzeumnak most már nem kell félnie attól, hogy a román egyetemi tanárok majorizálni fogják s a bécsi döntés ezt a vitát is tárgyalanná tette.

Az *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület*, Erdély Széchenyi-jének e másik nagy alkotása az utóbbi évek folyamán nagy lendületet vett és már az új alkotmány megjelenése előtt megkezdte a romániai magyarság közel háromnegyedét kitevő gazdatársadalom megszervezését, amikor a politikai képviselő nem nyugodott még szakmai alapon. Az EMGE, mely mintegy negyvenezer taggal Románia legnagyobb magyar szervezete volt a bécsi döntés kor, megtalálta a módját annak, hogy az 1937 március 22-i mezőgazdasági törvény programjába beilleszkedjék s annak keretében a magyar gazdatársadalomnak intézményesen biztosítsa az állam támogatását.

A mezőgazdaság körébe tartozik még a *csíki magánjavak* ügye, mivel a hatalmas vagyonkomplexum tulajdonosai a csíki határőrezred leszármazol, a csíki székely nép egy jelentős része. Az agrárreform folytán kisajátított magánjavak egy részének visszaadására, több évig tartó népszövetségi tárgyalások után a földművelésügyi minisztérium kötelezte magát, amennyiben a magánjavak vezetősége olyan nyilatkozatot ad, mely szerint lemond minden egyéb követelésről (az 1934 július 17-i törvény). Mivel a magánjavak képviselői erre nem voltak hajlandók, ezt a kérdést is csak a magyar csapatok bevonulása Csík-székbe oldotta meg.

A magyar falusi lakosság gazdasági szervei a *szövetkezetek* külön központtal, mely az értékesítő szövetkezetek részére Nagyenyeden (Hangya), a hitelszövetkezetek részére pedig Kolozsváron (Gazdasági és Hitelszövetkezetek Szövetsége) székel. Az 1929 évi szövetkezeti törvény lehetőséget nyújtott arra, hogy a magyar szövetkezeti mozgalom kifejlődhessék s már kialakulóban volt az a gazdasági önvédelmi hálózat, amit a németországi lengyelek, de még inkább a lengyelországi ukránok is kiépítettek. Az újabb szövetkezeti törvény (1938 június 23.) a szövetkezeteket is államosítja a Nemzeti Szövetkezeti Intézet létesítésével, mely az eddigi szövetkezeti központok helyett a nemzetgazdasági miniszté-

térium keretében ezután egyedül gyakorolja az ellenőrzést a szövetségek felett. A Nemzeti Szövetkezeti Intézet hatásköre kiterjed minden szövetkezeti vagy kölcsönösségi alapon nyugvó társaság ellenőrzésére (a közbirtokosságok kivételével, amelyek a földművelésügyi minisztérium hatáskörében maradnak). Az intézet egyes kerületekben több szövetkezet egyesítését rendelheti el, vagy a szövetkezet likvidálására adhat utasítást. Az intézetnek három osztálya van: a) bankári, b) gazdasági és c) ellenőrző, irányító és propaganda osztály. Az intézet mellett az eddigi magyar szövetkezeti központok is fennmaradtak, de azzal a megszorítással, hogy a szövetségek kilenc igazgatósági tagja közül a közgyűlés csak ötöt választ, a többit a nemzetgazdasági minisztérium nevezi ki, úgyszintén a szövetkezeti központ igazgatóját is.

A magyar városi lakosság legnagyobb része *iparosokból és kereskedőkből* áll s ezeknek összefogó szervei a céhek voltak, amelyeket az 1884. évi ipartörvény az ipartestületekkel váltott fel. Az ipartestületek keretében gazdasági védelemben, szakmai képzésben és konfliktusok esetén békéltető eljárásban részesült a kisiparos és alkalmazottja, e mellett az ipartestületek jelentékeny vagyont gyűjtöttek hangyaszorgalommal össze. Az 1936. április 29-i új ipartörvény az ipartestületeket megszüntette és öt évtized alatt gyűjtött vagyonukat átadta a pár évvel azelőtt létesített munkakamarák kisipari osztályának. A munkakamarák hatásköre öt-hat vármegyére terjed ki, harminctól negyvenezer taggal s az iparosok szakmára való tekintet nélkül egyetlen osztályban szerepelnek. Megszűnt tehát az addigi patriarchális élet s az egymást jól ismerő ipartestületi tagoknak kis szakmai ügyeik intézésére ezután egy távoli szervhez kellett fordulniok, vagyonuk felett pedig olyanok rendelkeztek, akik annak megszerzéséhez és gyarapításához nem járultak hozzá.

Az 1938. október 12-i céhtörvény egy lépéssel tovább megy és tartományonként céhekbe tömöríti a munkásokat, magántisztviselőket és iparosokat, akik felett a céhek (breszlák) szövetsége áll. A törvény két hónapnyi időt adott a szakmai csoportoknak, szövetségeknek és szindikátusoknak, hogy a törvény előírásai szerint átalakuljanak és jogi személyiségük elismerését a munkaügyi minisztériumtól kérik. Ez alól csak az erdélyi román iparos egyesületek kivételek; a magyar iparos egyesületek és otthonok jogi helyzete és vagyona a törvénnyel kétségessé vált. Jellemző a szatmári magyar iparos otthon esete, amit a nagyváradi munkakamara egyszerűen birtokába vett s több évi pereskedés után csak 1940. április 4-én kapott a munkaügyi minisztérium felhatalmazást minisztertanácsi napló útján arra, hogy a visszaadásra vonatkozóan az otthon vezetésével tárgyalásokat kezdjen. Végül is az otthont nem a minisztérium, hanem a magyar csapatok adták vissza tulajdonosainak.

A magyar iparoság csak a folyó évben alkotta meg egyetemes szervezetét, az Országos Magyar Iparos Egyesületet, amit

azonban a kormány még nem hagyott jóvá s aminek a megapadt romániai magyarság igényei szerint kell majd átalakulnia.

Politikai képviselet.

A főhatalomváltás után a romániai magyarság azonnal egyetemes nemzeti képviseletet akart kiépíteni és megalkotta a Magyar Szövetséget báró Jósika Samu elnöksége mellett. Ezt a nagyszerű átfogó szervezetet, mely a magyarság életének minden területére kiterjedt, a román kormány betiltotta s így a magyarság kénytelen volt politikai pártba tömörülni, úgy amint azt előbb vagy utóbb a romániai németek, zsidók és ukránok is tették. Az Országos Magyar Párt előbb Ugrón István, majd több mint tíz éven át gróf Bethlen György dr. vezetése mellett elsősorban a magyarság politikai képviseletét igyekezett biztosítani, bár mindig hangoztatta, hogy célja nem a napi politika, hanem a magyarság egyetemes érdekvédelmére törekszik.

A parlamenti választások az új alkotmány meghozataláig az 1926 március 27-i választótörvény szerint zajlottak le. E szerint a képviselők választáson, mely általános, titkos és közvetlen szavazással történik, az országban leadott szavazatoknak legalább negyven százalékát elnyerő párt megkapja az összes mandátum felét, 194-et prémiumképen, a többi mandátum felett pedig osztozik a többi pártokkal, amelyek az országos szavazatoknak legalább két százalékát elnyerték. A szenátus tagjainak egy részét az alkotmány határozza meg, más részét általános titkos választójoggal az ország negyven éven felüli tagjai választják, másokat pedig a községi és megyei tanácsok tagjai választanak.

A magyarság nyolc ízben vette ki részét a választási küzdelemből s csak a főhatalomváltás utáni első két választáson nem vett részt hivatalos magyar jelölt, mivel akkor még politikai passzivitást vállalt az itteni magyarság. A nyolc választás közül 1922-ben még a régi választójog szerint csak egyéni kerületekben tudott bejönni egy-egy magyar jelölt, mivel igen soknak már a jelölését sem fogadták el a hatóságok. 1926-ban a kormánypárttal, 1927-ben a németekkel kötött választási kartellal a Magyar Párt. Az első szép, de rövid ideig tartó választási győzelmet hozott, a második nem tudta felvenni a harcot a román pártok többségi egységfrontjával. A többi választáson önállóan mindig képviselethez tudott jutni a Magyar Párt, legszebben az 1928. évi Maniu-féle aránylag szabad választáson, amikor az ország második legnagyobb parlamenti képviseletével rendelkező pártja lett. A prémiumos választási rendszer mellett természetesen egyik kisebbségi párt sem tudott választói számarányának megfelelő képviseletre szert tenni, mivel a törvény szerint csak a mandátumok ötven százaléka felett osztozott a többségi párttal. A választásokat levezető kormány csak 1937-ben nem tudta megszerezni a szavazatok negyven százalékát s a prémium elmaradása folytán 19

magyar képviselő jutott volna be a parlamentbe, ez azonban sohasem ült össze és a következő év elején az új alkotmány új választójogot adott.

A szenátusban csak 1926-ban és 1928-ban jutott jelentős képviselő a magyaság, amikor a községi szenátorválasztáson is bejött a három székely megyében egy-egy jelölt. Ezek mellett eleinte a magyar egyházak püspökei is hivatalból tagjai voltak a szenátusnak, az erdélyi római katolikus püspök azonban a konkordátum folytán kimaradt, az unitárius püspököt pedig az alkotmány zárta ki, mivel híveinek száma nem érte el a kétszázezer lelket s így csak az erdélyi református püspök maradt tagja a román felsőháznak.

Az 1938 február 27-i új alkotmány megjelenése után az Országos Magyar Pártot is feloszlatták a többi politikai párttal együtt. Csak 1938 december 16-án jelent meg egy rendelet törvény a „Nemzeti Újjászületés Frontjának“, mint az ország egyetlen politikai szervezetének létesítéséről s a törvény végrehajtási utasítása kilátásba helyezte, hogy a Frontnak külön kisebbségi szekciói is szervezhetők. A német kisebbségnek a Frontba való belépése után a magyarság politikai, társadalmi és gazdasági vezetői és Calinescu belügyminiszter között is hasonló megállapodás jött létre 1939 január 17-én s e szerint a magyarság korporatív módon beilleszkedik a Frontba, melynek direktóriumában és nagytanácsában egy, illetve tíz helyet kap; a magyarság szakmai testületi is korporatív módon beilleszkedik az ország hasonló szervezeteibe; közművelődési, gazdasági és társadalmi célkitűzéseit pedig a magyarság külön szervezetben művelheti, mely „a romániai magyar nép közösségének egyetemes képviselője“ lesz. Ez utóbbi szervezetet, mely később a Romániai Magyar Népközösség nevet vette fel, a belügyminiszter gróf Bánffy Miklós elnöke mellett aznap engedélyezte.

A Front magyar, német, bulgár és ukrán alosztálya sohasem bizonyult életképesnek s ezért a politikai irányítást is a Magyar Népközösség vette át. Az 1939 május 9-én megjelent választótörvény az új alkotmány szellemében új arculatot adott a parlamentnek. Az aktív választójog korhatárát 21 évről 30 évre emelték fel a képviselőválasztásnál, a passzív választójogét pedig 25-ről szintén 30 évre. A választóknak a következő foglalkozások egyikét kell ténylegesen üzniök: földművelés és kézművesesség, ipar és kereskedelem vagy a szellemi foglalkozások valamelyikét. A titkos és kötelező választójogot a szenátorválasztásnál a nőkre is kiterjesztették. A mandátumok a képviselőválasztásnál az eddigi négy év helyett hat évre, a szenátorválasztásnál pedig kilenc évre szólnak s a nyolcvannal szenátort egyharmadonként, három évenként kisorsolják és újakat választanak helyettük. Az új választótörvény az 1938 augusztus 14-i közigazgatási törvény mintájára tíz választókerületre osztja fel az országot, amihez tizenegyediknek a főváros csatlakozik. A választókerületek

addig a megyéknek feleltek meg, ami a magyarság érdekeit jobban biztosította. Az idézett közigazgatási törvény Brassó és Háromszék megyét a Bucegi-i tartományhoz csatolta, Bukarest székhellyel s így egyéb nagy hátrányok mellett e két megye nem tudott képviselőt sem behozni, mivel választói eloszlottak a tíz megyéből álló ókirályságbeli tartományban. A régi választójog szerint összesen 387 képviselőt választottak s a szavazás megyénként listára történt. Az új törvény a képviselők számát 258-ra szállította le s a szavazás tartományonként egyéni jelölések alapján történik, mivel a választáson pártok már nem vehetnek részt s így a pártlista is lehetlenné vált. A három fentemlített foglalkozási csoportba tartozók minden tartományon belül külön kollégiumban szavaztak és minden tartomány egyenlő arányban választott földműves, iparos és értelmiséghez tartozó képviselőt, akiknek száma 15 és 30 között váltakozik tartományonként.

A szenátusba nyolcvannyolc tagot a király nevezett ki, ugyanannyit pedig a különböző szakmai testületek választottak s a választásnál az egész ország egy szavazókerületet alkotott. Ezekhez járultak a jogszerinti szenátorok: trónörökös, a királyi hercegek, pátriárka, metropoliták, az ortodox és görög katolikus egyház minden püspöke, a többi elismert felekezet közül a kétszázezernél nagyobb lélekszámmal rendelkező egyházak fejei, valamint azok, akiknek a régi választójog szerint ez a tisztség kijárt.

Az új választótörvény szerint lefolyt első és utolsó választáson kilenc magyar képviselő jutott be a képviselőházba és két szenátor a szenátusba, akik mellé a király még három magyar szenátort nevezett ki s a jogszerinti szenátor református püspökkel együtt a magyar parlamenti csoport tagjainak száma tizenötre emelkedett. A magyar képviselők, miként magyarpárti elődeik, rendszeresen kivették részüket a törvényalkotás munkájából. A rendi Romániában azonban a törvények legnagyobb részét parlamenten kívül hozták s így a parlament szerepe nagyon lecsökkent, annál is inkább, mivel az új alkotmány szerint a kormány nem felelős a nemzetgyűlésnek, hanem csak a királynak, akinek évente csak egyszer kell összehívnia a parlamentet, melynek üléseit bármikor elnapolhatja s ez esetben csak egy év múlva ülnek ismét hivatalból össze a törvényhozó testületek.

* * *

A romániai magyarság jogi helyzetének fejlődésén végigtekintve e vázlatos összeállításból is láthatjuk, hogy a jogi szabályozás mindig a politikai események mögött járt és nem tudott irányt szabni azoknak. A nemzetiségi kérdés rendezése konkrét formában fel sem merült addig, amíg Románia szövetségesénél, a csehszlovák köztársaságban meg nem indult a bomlási folyamat, a kisebbségi népcsoportok követelése és a tengelyhatalmak erélyes fellépése nyomán. Húsz évig semmibeverték a gyulafehérvári határozatokat s amikor 1928-ban e határozatok megszőve-

gezői kerültek uralomra épen úgy megfélemeztek róluk, mint az ország addigi korlátlan urai, a liberálisok, akik nemzetiségi politikájának bevallott célja a nemzetiségek beolvasztása volt. A kisebbségi szerződés megsértése miatt a legtöbb esetben hiába fordult a magyarság a Nemzetek Szövetségéhez, mivel ott a román kormány, mint az entente hatalmak keleti szövetségese mindig ki tudta magyarázni kisebbségellenes intézkedéseit, annál is inkább, mivel kontradiktórikus tárgyalásra sohasem került sor, a Népszövetség pedig a kisebbségek helyett inkább az államokat védte panaszoló polgáraival szemben.

Így született meg 1938 augusztusában az első kísérlet a nemzetiségi kérdés rendezésére, az úgynevezett kisebbségi státútum, mely ha teljesebb lett volna s ha végre is hajtották volna, akkor sem tudta volna megállítani azt a dunamedencei átalakulási folyamatot Romániában, mely két hónappal később Csehszlovákia megcsonkításához vezetett. Így azonban, ami régi volt benne, az felesleges volt, ami új, az már elkésett és a tavalyi óra emlékeztetett. De minden törvényes rendelkezésnek az volt a nagy hiánya, hogy végrehajtására semmiféle biztosíték vagy szankció nem állott rendelkezésre, a kisebbségi jogok nem állottak sem büntetőjogi, sem magánjogi védelem alatt. Mivel pedig Romániában a törvények végrehajtása tekintetében a közigazgatási hatóságoknak szinte szabad kezük van, a legtöbb paragrafus írott malaszt maradt és nem a kisebbségek, hanem a külföld megnyugtására szolgált. A jogállamnak megfelelő fogalom nincs a román nyelvben s ha a jogbizonytalanság általános szabály, akkor nemzetiségi kérdés terén sem várhatunk többet, annál kevésbbé, mivel itt mindig politikai tényezők játszanak közre.

A bécsi döntés ebben az egymásnak ellentmondó jogi és tényleges helyzetben találta Románia közel két milliós magyarságát. Most hogy ennek több, mint fele az anyaországba visszatért és Magyarországnak kétszerannyi román polgára van, mint amennyi magyar Romániában él, ritka történelmi alkalom nyílik arra, hogy időszerű és igazságos nemzetiségi politikával az előbbieknek otthont, az utóbbiaknak pedig nyugalmat biztosítsunk az új határon innen és túl.

Mikó Imre dr.